

Egy törvénytelen gyermek tartása iránti per délszláv vonatkozásai

Varga István²⁵

1. A körülmények

Jelen tanulmányban egy olyan esetet kívánok bemutatni, amellyel volna megyei levéltári kutatásaim során találkoztam. A trianoni békediktátummal járó elcsatolások következtében, olykor a vegyes házasságok szétszakadásából-szétszakításából is különféle problémák adódtak. Ezzel összefüggésben egy szerb apa és magyar anya kapcsolatából származó gyermek sorsán, valamint egy gyermektartási per ismertetésén keresztül kívánok arra rávilágítani, hogy a korabeli magyar és jugoszláv szervek közötti államigazgatási-jogi-gyermekevédelmi együttműködés, csak igen korlátozott keretek között működött. E korlátozott együttműködés fő oka nyilvánvalóan az volt, hogy a békediktátum következményeként hazánk kapcsolata a kisantant országokkal, köztük a Szerb-Horvát-Szlovén királysággal (1929-től a Jugoszláv királysággal) is meglehetősen fagyosra fordult. Ugyanakkor azt mondhatjuk, mindkét fél rákényszerült az államigazgatási-jogi-gyermekevédelmi együttműködés fenntartására, már csak a közös múltból fakadó ezer szállal történő egymáshoz kapcsolódás miatt is. E korlátozott együttműködés egyik mozaikdarabját jelenti özv. Gyorgyevics Szvetozárné próbálkozása törvénytelen gyermeke eltartásának biztosítása érdekében. Mielőtt azonban az esettanulmány részletes bemutatására térnék, rövid kitérőt kell tennem a törvénytelen gyermek fogalmának bemutatására. A törvénytelen gyermekek egykor olyan speciális helyzetű társadalmi réteget alkottak, amely napjainkban már nem létezik. A magyar nyelv ma is őrzi azt a különbséget, amit a jog már régen nem tartalmaz a házasságon kívül született gyermekekkel szemben. Hiszen használatos – ha nem is oly gyakran – a zabigyerek, a balkézzről született gyermek, vagy a kevésbé pejoratív szerelemgyerek kifejezés is.

Már a római jog is megkülönböztette a törvényes, és a törvénytelen gyermekeket. A házasságon kívül született gyermek nem esett apai hatalom alá, társadalmi helyzetét az anya és családja helyzete határozta meg. Tartás, nevelés, öröklés esetén is csak az anyai családra számíthatott, apjától még eltartását sem követelhetette.²⁶ A középkorban azonban némileg módosult a helyzet. A keresztény ideológiának megfelelően az apának gondoskodni kellett gyermekéről, de ez korántsem jelentett teljes egyenjogúsítást, bár jelzi a társadalom igényét, nyomását az említett gondoskodásra vonatkozóan.²⁷ Ez a gondoskodás azonban felemás, látható ez abból is, hogy többek között az egyházi és világi hivatalok viselőit, sőt még a céhtagokat is általában eltiltották attól.²⁸

²⁵ PTE IGYFK, adjunktus.

²⁶ VÉCSEY 1886: p. 489

²⁷ CZIGLÁNYI 1939: p. 16

²⁸ HERCEGH 1902: pp. 268-269.

A hosszú ideig érvényben lévő gyakorlat szerint a törvénytelen származást meghatározta a fogantatási idő, és a fogantatás mikéntje is.²⁹ A magyar és erdélyi magánjog rendszere aprólékosan szabályozta a kérdést. Törvényes gyermek az, aki törvényes vagy vélt házasságból származik. Fontos, hogy a házasság kötése után hetedik, és a megszűnése után 10 hónap alatt kell megszületniük. A többi gyermek törvénytelen, de köztük a jogállásbeli különbséget az mutatja, hogy törvényesíthetőek-e (pl. a szülők utólagos házassága által a természetesi és fattyú gyermekek) vagy sem (pl. a házasságtörésből, vérfertőzésből, és szentségtörésből származó gyermekek).³⁰ A házasságon kívül született gyermekek csak az 1946. évi XXIX. törvénycikk által nyerték el ugyanazokat a jogokat, amelyek a házasságból születetteket is megillették. Jogállásuk a vízváltásnak tekinthető 1946-os év előtt Magyarországon a következő volt:³¹

- 1./ Az anyja leánykori vezetéknevét viseli.
- 2./ Az anyja állampolgárságát és vallását követi.
- 3./ Községi illetőségét az anya községi illetősége szabja meg.
- 4./ Csak anyjával és az ő vérrokonaival van jogilag rokonságban.
- 5./ Törvényes öröklési jog csak az anyjával, és az ő vérrokonaival szemben illeti meg.
- 6./ Az anya a gyermek természetes és törvényes gyámja, ha kiskorú az anya, akkor a gyámhatóság rendel ki gyámot.
- 7./ A természetes apát a gyermekkel szemben csak a tartásdíjfizetés kötelezettsége terheli (az apa a gyermekkel nincs családi kapcsolatban.)³²

2. Az eset

Özv. Gyorgyevics Szvetozárné (felperes) 1932. március 8-án adta be a gyermektartási keresetét I. Lajos ellen.³³ A felperes 1896-ban született, születési neve Benkő Katalin, valószínűleg tehát ő maga nem szerb nemzetiségű. Ezt a feltevésünket erősíti, hogy katolikus vallású. Ismerjük még foglalkozását, a dokumentumok szerint háztartási alkalmazott, havi jövedelme 32 pengő és teljes ellátás. Az eljárás megindításakor két törvényes gyermeke van, akik 11 és 8 évesek. A Hatósági Bizonyítvány (szegénységi bizonyítvány) alapján özvegy, (ennek a későbbiekben nagy jelentősége van), vagyoni helyzete „állítólag vagyontalan”, emiatt a per szegénységosan indul.³⁴

²⁹ Családjog a középkorban nem létezett, a családjogi kérdések a magánjog körébe tartoztak. Magyarországon a megkésett polgári fejlődés („elhúzódozó középkor”) következtében a szokásjog, és a törvények vegyesen rendelkeztek a törvénytelen gyermekekről. A családjog 1867-es kiegyezés után sem volt egységes, a törvénytelen gyermekek helyzetét rendező jogszabályok, a különféle törvények saját szemszögből rendelkeztek róluk.

³⁰ WENZEL 1863: pp. 206-213

³¹ A törvénytelen gyermekek jogi és társadalmi megítéléséről, valamint a törvényesítésről bővebben: VARGA I. (2003), pp. 163-171.; VARGA I. (2006), pp. 203-221.

³² CSORNA 1929: 127.-128.; ESZTERGÁR 1936: pp. 128-130.; CZIGLÁNYI 1939: pp. 33-41.; Mai Magyar Szociálpolitika: p. 909

³³ Gyorgyevicsné írásneve igen eklektikus a különféle periratokon (Gyorgyevics, Gyorgyevits, Györgyevigy). Valószínűleg a cirill és latin ABC különbségeinek okán voltak tanácstalanok a korabeli magyar köztisztviselő a név rögzítésénél. Ő a saját aláírásakor általában a Gyorgyevics formulát használta, így a továbbiakban én is ezt az alakot használom.

³⁴ A szegénységi bizonyítvány megszerzése után az illető mentesült a perköltségek alól. A szegénységi jogot az 1911. évi I. törvénycikk 112-123. § szabályozta.

I. Lajos (alperes) nőtlen, foglalkozása MÁV segédtiszt. Kereseti-vagyoni viszonyait nem ismerjük. Kapcsolatukból 1932. február 26-án megszületett Gy. I. nevű leánygyermek. A felperes szerint az alperes a gyermeket először magáénak ismerte el, később viszont arra akarta őt rávenni, hogy a gyermeket elhajtsa, amit természetesen elutasított. Mivel a gyermek megszületett, havi 20 pengő tartásdíjat igényelt a bíróságtól.

Az alperes a védekezésnek szokatlan módját választja az 1932. március 26-án iktatott beadványában:³⁵ *"I. Felperes szerb állampolgár, mert a Pp. 112. § utolsó bekezdése értelmében külföldieknek a szegényjogot eltérő nemzetközi megállapodás hiányában csak viszonyosság esetében lehet megadni, Jugoszláviával pedig a szegénységi jogra vonatkozóan sem nemzetközi megállapodásunk nincs, sem pedig viszonyosságban nem vagyunk, mindenképp méltóztassék tőle a szegénységi jogot megvonni. ... III. Tagadom, hogy Gyorgyevics Szvetozár meghalt és hogy ekként felperes özvegy volna. Ha pedig férjes, akkor gyermeke törvényesnek vélelmezendő, és míg ez a vélelem fennáll, mint törvénytelen gyermek után tartást senkitől sem igényelhet felperes."*

Mint látható a védekezés során kulcsfontosságú, hogy az illető szegényjogos, azaz illeték és perdíjmentesség illeti meg. Ennek megvonása szerb állampolgárságára való tekintettel esetünkben azt jelentette, hogy az anya pozíciói a perben romlottak, hiszen a szegényjog megtagadása révén, saját pénzéből kellett finanszírozni a pert. Másrészt a férj halálának tagadása, ismeretlen helyen tartózkodása jó „taktikának” bizonyult, hiszen mint látni fogjuk, ennek bizonyítása nehézségekbe ütközött. Ha pedig a férj nem halt meg, a gyermeknek van egy törvényes apja, így tartásáról neki kell gondoskodnia. Az alperes védekezésében azt is állítja, hogy pénzért közösült a felperessel. *"Ő 10 P-öt kért, és 3 P-t ígértem, mire ő a 3 P-nek előre való fizetése ellenében hajlandó volt velem eljönni."*

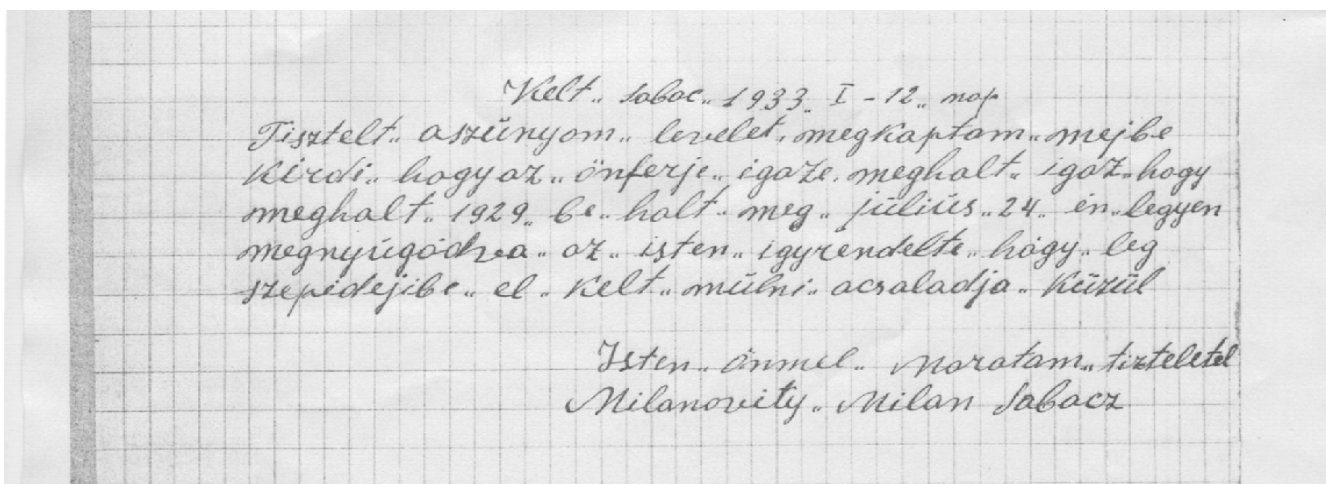
Az első nyilvános tárgyalásra 1932. április 16-án kerül. Itt a felperes elismeri, hogy jugoszláv állampolgár. Előadja azt is, hogy a viszonyosság fennáll a szegényjogra. Kéri, hogy férje „halotti anyakönyvi kivonatának” bemutatására megfelelő határidőt kapjon, amit a bíróság 30 napban engedélyez. Ez azonban túl rövid határidőnek bizonyult, ezért 1932. május 14-én a kir. járásbíróság tájékoztatja, hogy férje halotti anyakönyvi kivonatának beszerzéséhez újabb 30 nap határidőt engedélyez. Kérelmében jelzi „... gyermektartási peremben Szerbiából ahová férjem halotti anyakönyvi kivonatának megküldése végett fordultam, választ nem kaptam.” 1932. május 23-án kérvényezi, hogy a per iratait 5 hónapig tegyék nyilvántartásba, mert: *"... miután a pécsi m. kir. állami gyermekmenhelyen gyermekemet nekem kell szoptatni 5 hónapig, amég gyermekemet el nem választom, onnan nem távozhatom, de pénzem nincsen, s így peremben a szükséges intézkedéseket meg nem tehetem."* A bíróság az iratokat 5 hónapra nyilvántartásba rendelte ugyan, de azzal az indoklással, hogy 5 hónap haladékot ad az anyakönyvi kivonat beszerzésére.

Eközben a bíróság tanúkihallgatásokat tart az 1932. szeptember 13-án sorra kerülő tárgyaláson. Majd néhány hónap szünet után 1933. január 24-én a bíróság megvonta a szegényjogot a Pp. 112. §. utolsó bekezdése értelmében.

³⁵ Ilyen esetben az alperesek a megesezt lány/nő feslettségét igyekeztek bizonyítani, illetve azt, hogy a fogamzási időben a hölgy több férfival is közösült, így az apaság egyértelműen nem állapítható meg.

Mivel : „...felperes saját beismerés szerint is szerb állampolgár, márpedig a szerb-horvát-szlovén királlyal a szegényjog tekintetében a 23671/1927 I.M. rendelet szerint viszonyosság nem áll fenn, ...”³⁶

Ekkor már rendelkezésre állt az 1. sz. képben szereplő, az anyakönyvi kivonat helyett érkezett igazolás, amely szerint a férj valóban elhalálozott. A bíróság ezt nem fogadta el bizonyítéknak, - annak ellenére, hogy bár rossz magyarsággal, de magyar nyelven íródott – mert nem szerepelt rajta semmiféle hivatalos bélyegző, illetve nem felelt meg a közokiratok feltételeinek.

1. kép: A halotti anyakönyvi kivonat helyett érkezett igazolás.

1933. január 24-én a tartásdíjkérelmet a bíróság a következő indoklással utasította el: " A feleségnek a házasság fennállása alatt született gyermeke, törvényes gyermek. Az alperes tagadásával szemben a felperes tartozott volna bizonyítani, hogy férje valóban a gyermek fogantatási idejét megelőzően meghalt, ezt azonban ismételt felhívás ellenére sem bizonyította. Minthogy így nincs bizonyítva, hogy felperes gyermeke törvénytelen, ... bíróság a felperest keresetével elutasította, és mint peresztet a költségek megfizetésére kötelezte."

A bíróság az ítéletnél csak azt a tényt vizsgálta, él-e a férj, illetve a férj halálának a pontos időpontját, a gyermek fogantatása miatt. Mivel a halálát nem sikerült bizonyítani, azt feltételezték, hogy él.³⁷ Tehát a gyermek törvényes apja ő, attól függetlenül, hogy ki a nemző apa. A gyermek bár tartásdíjat nem kapott, de anyai „nyeresége” volt, hogy törvényes gyermek jogállásába került.

³⁶ A viszonyosságot az 1899. évi XIII tc. szabályozta, mely a Hágában létrejött nemzetközi szerződést emelte be a magyar jogba. E szerint a „szegényjogon való perlekedés”-ben a szerződő tagállamok polgárai a belföldieket megillető jogokban részesülnek. (14. cikk) 1905-ben a polgári eljárásra vonatkozólag újabb egyezményt írtak alá Hágában, amit az 1909. évi XIV. törvénycikk emelt be a magyar joganyagba. Szerbia egyik egyezményhez sem csatlakozott. Szerbiával a Monarchiának az 1882. évi XXXII. törvénycikk alapján volt polgári ügyekben jogsegély szerződése, ami viszont a szegényjogról nem rendelkezett.

³⁷ Illetve a halál időpontjának ismeretlensége miatt azt feltételezték, hogy a fogantatási idő alatt élt.

3. Összegzés

A Szerb-Horvát-Szlovén királysággal a trianoni magyar állam jogi-közigazgatási együttműködése nem mondható szorosnak, szakszerűnek ebben a konkrét esetben sem. Az iratot hivatalos csatorna hiányában a peres félnek kellett beszerezni, és mint látható ez hosszú időt vett igénybe. Meglepő, hogy az iratot magyar nyelven állították ki, igaz ugyan, hogy magyarsága nehézkes. Az irat egy kockás füzetlap benyomását kelti, közokiratnak nem tekinthető, és a bíróság sem tekintette bizonyító erejűnek. A felperes és a férj Jugoszláv állampolgársága a pert hosszabbá és nehezkesebbé tette, illetve végső soron a per kimenetelére is hatással volt. Mivel a férj halálát nem sikerült bizonyítani, Gy. I. ellátás nélkül maradt, de paradox módon társadalmi helyzete mégis javult, mert a „törvényes gyermek” jogállásába került.

Sajnálatos módon a hasonló esetekről meglehetősen hiányos ismeretekkel rendelkezünk. Ennek egyik oka a tanulmány elején már ismertetett politikai szembenállás. Emellett feltételezhető, hogy az új állami struktúrák kiépülése-kiépítése során nem kapott prioritást a hasonló esetek megoldása. Az új állami struktúrák létrehozása mellett „mellékesnek” tekinthető hasonló esetekre valószínűleg csak kevesebb figyelem és erőforrás jutott.

E feltételezésemet erősíti, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között fennálló jogsegély-szerződést a viszonyosság tekintetében a két állam nem erősítette meg. Ennek ellenére – mint azt a bemutatott eset is bizonyítja – a régi struktúrák, ha alacsony határfokon is de tovább működtek az ilyen és hasonló problémák megoldására. A kérdés teljes körű tisztázása azonban további kutatást igényel.

Irodalom:

- CZIGLÁNYI A. (1939): A tartásjog rendszere és szociálpolitikája. Pécs:Dunántúl Nyomda.
- CSORNA K. (1929): A szociális gyermekvédelem rendszere. Budapest: Eggenberger.
- ESZTERGÁR L. (1936): A szociálpolitika tételes jogi alapjai. Pécs: Kultúra Könyvnyomdai Műintézet.
- HERCEGH M. (1902): Magyar Jogtörténet. Kapcsolatosan az európai jogtörténettel. Budapest: Politzer Zsigmond és fia.
- VARGA I. (2003):Házasságon kívül született gyermekek helyzete 1946 előtt. (In.: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Tudományos Közleményei VI. kötet, Szekszárd, Szerk: Kolontári Attila – Papp László)
- VARGA I. (2006): Kísérlet a törvénytelen gyermekek két világháború közötti helyzetének bemutatására Magyarországon (In.: Kötő-jelek 2006, az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskolájának Évkönyve, Szerk: Némedi Dénes – Szabari Vera)
- VÉCSEY T. (1886): A római jog külső története és institúciói. Budapest: Franklin-Társulat.
- WENZEL GY. (1863): Magyar és erdélyi magánjog rendszere. Budán: A Kir. Egyetemi Nyomda
- Mai Magyar Szociálpolitika, (1939) (szerk): Mártonffy K. Budapest: Állami nyomda.
- Tolna Megyei Levéltár. P. 233-1933

Jogszabályjegyzék:

1882. évi XXXII. törvénycikk a Szerbiával 1881. évi május 6-án Bécsben a polgári ügyekben kölcsönösen nyújtandó jogsegély iránt kötött államszerződés becikkelyezése tárgyában

1899. évi XIII. törvénycikk a polgári jogsegély tárgyában Haagában létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről

1909. évi XIV. törvénycikk a polgári eljárásra vonatkozólag az 1905. évi július hó 17-én Hágában kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában.

1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

1946. évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermek jogállásáról

23671/1927 Igazságügyminiszteri rendelet